O‘ZBEKISTONDA EKSPORTNING MONETAR SHAROITLARGA SEZGIRLIGINI BAHOLASH

Solijonova Muxlisaxon Azamatjon qizi
Tashkent international university
mustaqil izlanuvchisi
https://orcid.org/0009-0005-9922-9773
e-mail: smuxlisa1997@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda O‘zbekistonda monetar siyosat transmissiyasining import narxlariga ta’sir etish mexanizmlari tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor valyuta kursi, asosiy foiz stavkasi va ichki talab kanallariga qaratilgan. Tahlil natijalari import narxlarining shakllanishida valyuta kursi eng bevosita kanal ekanini, foiz stavkasi esa kredit faolligi va agregat talab orqali bilvosita ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Shuningdek, import narxlari dinamikasiga tashqi narxlar, logistika xarajatlari va iqtisodiyotning importga bog‘liqlik darajasi ham sezilarli ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: monetar siyosat, monetar transmissiya, import narxlari, valyuta kursi, asosiy foiz stavkasi, import inflyatsiyasi, agregat talab, tashqi shoklar.

Ochiq iqtisodiyot sharoitida eksport hajmi va tarkibi makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Eksport faoliyatiga tashqi talab, jahon narxlari va logistika omillari bilan bir qatorda ichki monetar sharoitlar ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, asosiy foiz stavkasi, valyuta kursi, kredit resurslari qiymati va iqtisodiyotdagi likvidlik darajasi eksportchi korxonalarning ishlab chiqarish, investitsiya va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi.

O‘zbekiston sharoitida eksportning monetar sharoitlarga sezgirligini baholash alohida ahamiyat kasb etadi. Asosiy foiz stavkasining oshishi eksportchi korxonalar uchun moliyalashtirish xarajatlarini ko‘paytirib, aylanma mablag‘lar va investitsion faollikni cheklashi mumkin. Shu bilan birga, milliy valyutaning qadrsizlanishi eksport mahsulotlarining tashqi bozordagi narx raqobatbardoshligini oshirishi ehtimoliga ega. Biroq eksport ishlab chiqarishida import qilinadigan xomashyo, uskunalar va oraliq mahsulotlardan foydalanish darajasi yuqori bo‘lsa, valyuta kursining ijobiy ta’siri qisman cheklanishi mumkin.

Shuningdek, pul-kredit sharoitlarining yumshatilishi ishlab chiqarish va investitsiyalarni rag‘batlantirib, eksport salohiyatini oshirish imkonini beradi. Biroq monetar sharoitlarning eksportga ta’siri tarmoqlar kesimida bir xil emas va korxonalarning moliyalashtirish manbalari, import resurslariga bog‘liqligi hamda tashqi bozorlardagi talab holatiga qarab farqlanadi.

Shu sababli mazkur tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda eksportning asosiy monetar sharoitlar – foiz stavkasi, valyuta kursi va pul-kredit sharoitlaridagi o‘zgarishlarga sezgirligini tahlil qilish hamda eksport faoliyatiga ta’sir etuvchi asosiy monetar kanallarni aniqlashdan iborat.

Goda, Torres García va Larrahondo rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda real valyuta kursining ishlab chiqarish eksportiga ta’sirini tarmoqlar kesimida baholagan. Tadqiqot natijalari valyuta kursi o‘zgarishlariga eksport reaksiyasi barcha tarmoqlarda bir xil emasligini, mahsulot murakkabligi va tarmoq xususiyatlari eksport sezgirligini sezilarli darajada belgilashini ko‘rsatadi [1]. Springer Nature Link

Akpilic va Aslan 24 ta rivojlanayotgan mamlakat misolida real valyuta kursi noaniqligining eksportga ta’sirini texnologik guruhlar bo‘yicha tahlil qilgan. Mualliflar valyuta kursidagi noaniqlik umumiy eksportga, shuningdek, o‘rta va yuqori texnologiyali mahsulotlar eksportiga salbiy ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan [2]. IDEAS/RePEc

Choi, Willems va Yoo 102 mamlakat tarmoqlari ma’lumotlari asosida monetar siyosat transmissiyasini o‘rgangan. Natijalar monetar siyosat shoklarining ta’siri tarmoqlarning moliyalashtirish sharoitlari va firmalar hajmiga bog‘liq ekanini, kredit kanali ayniqsa moliyaviy imkoniyatlari cheklangan tarmoqlarda kuchliroq ishlashini ko‘rsatadi [3].

O‘zbekistonda eksportning monetar sharoitlarga sezgirligi, avvalo, asosiy foiz stavkasi, valyuta kursi va kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlari orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu omillar eksportchi korxonalarning ishlab chiqarish hajmi, investitsion faolligi, aylanma mablag‘lar bilan ta’minlanishi va tashqi bozorlardagi narx raqobatbardoshligiga ta’sir ko‘rsatadi.

Asosiy foiz stavkasining oshirilishi iqtisodiyotda kredit resurslari qiymatini ko‘paytiradi. Bu holat eksportga yo‘naltirilgan korxonalar uchun aylanma mablag‘larni moliyalashtirish, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va texnologik yangilanish xarajatlarini oshiradi. Natijada qisqa muddatda eksport ishlab chiqarish sur’atlari sekinlashishi mumkin. Ayniqsa, bank kreditlariga yuqori darajada bog‘liq bo‘lgan korxonalar monetar sharoitlarning qat’iylashuviga nisbatan sezgirroq bo‘ladi.

Valyuta kursi eksport dinamikasiga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi. Milliy valyutaning qadrsizlanishi eksport mahsulotlarining tashqi bozorlardagi narx raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Biroq eksport ishlab chiqarishida import qilinadigan xomashyo, uskunalar va butlovchi qismlar ulushi yuqori bo‘lsa, valyuta qadrsizlanishi ishlab chiqarish tannarxining oshishiga ham olib keladi. Shu sababli valyuta kursining eksportga ijobiy ta’siri barcha tarmoqlarda bir xil darajada namoyon bo‘lmaydi.

Monetar sharoitlarning yumshatilishi esa kredit resurslarining nisbatan arzonlashuvi orqali investitsiya va ishlab chiqarish faolligini rag‘batlantirishi mumkin.

Bu eksportchi korxonalarning yangi quvvatlar yaratishi, mahsulot sifatini oshirishi va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq monetar yumshatishning eksportga ta’siri darhol yuzaga kelmaydi, chunki ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish va yangi eksport shartnomalarini shakllantirish ma’lum vaqt talab qiladi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, eksportning monetar sharoitlarga sezgirligi tarmoqlar bo‘yicha farqlanadi. Moliyalashtirishga yuqori ehtiyoj sezadigan, import komponentlariga bog‘liq va texnologik jihatdan murakkab tarmoqlar foiz stavkasi hamda valyuta kursidagi o‘zgarishlarga kuchliroq javob beradi. Mehnat va mahalliy resurslarga ko‘proq tayangan tarmoqlarda esa valyuta qadrsizlanishining eksportga ijobiy ta’siri nisbatan yuqori bo‘lishi mumkin.

Umuman olganda, O‘zbekistonda eksportning monetar sharoitlarga sezgirligi bir yo‘nalishli emas. Foiz stavkasi, valyuta kursi va kredit sharoitlarining eksportga ta’siri korxonalarning moliyaviy holati, ishlab chiqarish tarkibi va import resurslariga bog‘liqligiga qarab farqlanadi. Shu sababli eksport siyosatini shakllantirishda monetar omillarni tarmoqlar kesimida baholash maqsadga muvofiq.

O‘tkazilgan tahlil O‘zbekistonda eksportning monetar sharoitlarga sezgirligi, avvalo, asosiy foiz stavkasi, valyuta kursi va kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatlari orqali shakllanishini ko‘rsatadi. Monetar siyosatning qat’iylashuvi eksportchi korxonalar uchun moliyalashtirish xarajatlarini oshirib, investitsion va ishlab chiqarish faolligini cheklashi mumkin. Shu bilan birga, milliy valyutaning qadrsizlanishi eksport mahsulotlarining narx raqobatbardoshligini oshirsa-da, import qilinadigan xomashyo va uskunalarga bog‘liqlik ushbu ijobiy ta’sirni pasaytirishi mumkin.

Tahlil natijalari eksportning monetar sharoitlarga reaksiyasi tarmoqlar kesimida bir xil emasligini ham ko‘rsatadi. Moliyalashtirishga va import komponentlariga yuqori darajada bog‘liq tarmoqlar foiz stavkasi hamda valyuta kursidagi o‘zgarishlarga nisbatan sezgirroq bo‘ladi. Bu eksport siyosatini shakllantirishda umumiy yondashuvdan ko‘ra, tarmoqlar xususiyatlarini hisobga oluvchi differensial yondashuv zarurligini anglatadi.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, monetar siyosat qarorlarini ishlab chiqishda eksportchi korxonalarning foiz stavkasi va kredit sharoitlariga sezgirligi alohida baholanishi lozim.

Ikkinchidan, eksportga yo‘naltirilgan korxonalar uchun uzoq muddatli va barqaror moliyalashtirish manbalarini kengaytirish, ayniqsa yuqori qo‘shimcha qiymat yaratuvchi tarmoqlarda muhim ahamiyatga ega.

Uchinchidan, eksport ishlab chiqarishida import qilinadigan xomashyo, uskunalar va butlovchi qismlarga bog‘liqlikni bosqichma-bosqich kamaytirish zarur. Bu valyuta kursi shoklarining eksport tannarxiga salbiy ta’sirini cheklaydi.

To‘rtinchidan, monetar siyosat bilan eksportni rag‘batlantirish, sanoat va investitsiya siyosati o‘rtasidagi muvofiqlashtirishni kuchaytirish lozim.

Umuman olganda, O‘zbekistonda eksport salohiyatini barqaror oshirish uchun monetar sharoitlarning eksportchi korxonalar faoliyatiga ta’sirini muntazam baholab borish va ushbu ta’sirni tarmoq xususiyatlari bilan uyg‘un holda hisobga olish maqsadga muvofiq.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

[1] Goda T., Torres García A., Larrahondo C. Real exchange rates and manufacturing exports in emerging economies: the role of sectoral heterogeneity and product complexity // Review of World Economics. – 2024. – Vol. 160. – P. 1057–1082. – DOI: 10.1007/s10290-023-00523-3.

[2] Akpilic F., Aslan C. The impact of real exchange rate uncertainty on exports by technology classification in emerging economies // International Economics and Economic Policy. – 2024. – Vol. 21, No. 4. – DOI: 10.1007/s10368-024-00626-8.

[3] Choi S., Willems T., Yoo S.Y. Revisiting the monetary transmission mechanism through an industry-level differential approach // Bank of England Staff Working Paper. – 2023. – No. 1024.